

ЧЕРНІГІВСЬКА ПСИХОЛОГІЧНА СПІЛЬНОТА: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ

Вивчення соціально-демографічних, наукометричних та інших характеристик науковців є одним зі шляхів саморефлексії наукової спільноти, який дозволяє зрозуміти як наявні здобутки, так і певні проблеми. Не можна сказати, що цей напрямок досліджень є поширеним, проте поряд із тим у зарубіжній науці відповідні розвідки час від часу здійснюються. Яскравим прикладом з психології є регулярні моніторинги соціально-демографічних та інших характеристик власних членів, котрі проводяться Американською психологічною асоціацією (APA) – найбільш чисельною та впливовою професійною асоціацією західного психологічного світу. Зокрема, згідно з даними 2017 р., з майже 75 тисяч членів APA більшість склали жінки (58%), представники білої раси (60%). Цікавими є дані стосовно вікових характеристик членів APA. Зокрема, середній вік члена Асоціації складав 58 років, при цьому психологів віком 70 років та вище було майже 25%, 60-69 рр. – майже 24%. Представники «молодших груп» (50-59, 40-49, 30-39 рр.) склали приблизно по 15-16%. Однією з причин цього, мабуть, є доволі високий соціальний та науковий статус Асоціації, члени якої повинні мати певні фахові та наукові досягнення. Зокрема, переважна більшість (майже 90%) членів APA має докторський науковий ступінь. Відносна більшість (40%) членів Асоціації спеціалізується у галузі клінічної психології (2017: *APA Members profiles, 2017*). Вищенаведені характеристики можна порівняти з даними Австралійського психологічного товариства (APS). Співвідношення жінок та чоловіків тут складає 79% та 21% відповідно, а у віковому плані переважають члени віком 40-49 рр. (майже 26%) та 30-39 рр. (23%) (2017 *Annual Report APS, 2017*).

Є дослідження, присвячені соціально-економічним аспектам професійної діяльності психологів. Наприклад, за даними 2015 р., середньостатистична заробітна плата американських психологів складала 85 тис. доларів на рік (при цьому близько 60% фахівців щорічно заробляли у діапазоні від 60 до 120 тис. доларів). Рівень заробітної плати при цьому залежав від сфери професійної діяльності (середній показник у сфері психологічної практики дорівнював 85 тис., у сфері наукових

досліджень – 95 тис., а у сфері викладання – 62 тис. доларів). У демографічному плані найвищий рівень доходу мали чоловіки, представники білої раси, віком 60-64 роки (*Salaries in Psychology, 2017*).

У сучасній українській психології відповідні моніторинги, на жаль, майже відсутні. Поодинокі приклади (*Соціальна психологія в Україні: довідник, 2004*) лише підтверджують це. Вірогідною причиною, з нашого погляду, є доволі високий рівень дезінтеграції вітчизняних фахівців, відсутність реально діючих професійних асоціацій загальнонаціонального рівня, які б об'єднували значну кількість психологів. Але, як ми переконані, на регіональному рівні такі дослідження є абсолютно реальними. Прикладом може бути робота, проведена у лютому-березні 2018 р. кафедрою загальної, вікової та соціальної психології імені М. А. Скока Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Її наслідком став довідник «Психологи Чернігова – 2018», у якому наведено дані про майже двохсот академічних та практичних психологів м. Чернігова. Аналіз зібраної інформації дозволив виявити ряд соціально-демографічних характеристик чернігівської психологічної спільноти, що, власне, і становило мету нашого дослідження. Враховуючи певні відмінності між академічним та практичним напрямками сучасної психології, ми окремо наводитимемо інформацію про фахівців цих галузей (дані станом на березень 2018 р.).

Академічні психологи Чернігова (n=50). Більшість (60%) представників цієї групи була співробітниками Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, при цьому 52% з них працювали на психолого-педагогічному факультеті, що цілком закономірно. Жінки склали переважну більшість (84%) цієї групи; причому це стосується не лише звичайних співробітників закладів вищої освіти, але й фахівців, що обіймають керівні посади (декан, завідувач кафедри). У віковому плані мав місце наступний розподіл: 31-40 рр. – 40%, 41-50 рр. – 34%, 51-60 рр. – 18%, старше 60 років – 8%. З одного боку, ці показники є закономірними (враховуючи вираженість акмеологічних періодів та ін.), але з іншого, вони вказують на потенційну проблему – відсутність молодих кадрів віком до 30 років. Слід зазначити, що більше половини (52%) представників цієї групи отримали фахову (психологічну) освіту в Чернігівському педагогічному університеті

(інституті), при цьому 42% є випускниками колишньої подвійної спеціальності «Історія та практична психологія», яка існувала на історичному факультеті з 1991 по 2011 р.. Для незначної частини (14%) фахівців «психологічною alma mater» був Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (перепідготовки працівників освіти).

Що стосується наукометричних показників, то три чверті (76%) академічних психологів Чернігова мають вчений ступінь, зокрема 68% є кандидатами, а 8% – докторами наук. У плані фахової спеціалізації захищених дисертацій переважають дві галузі: соціальна психологія (19.00.05 – 34%) та педагогічна і вікова психологія (19.00.07 – 28%). Є також невеличка група політичних психологів (6%) та поодинокі фахівці у галузі загальної, медичної і спеціальної психології. Що стосується наукової «продуктивності» чернігівських психологів, то середньостатистична сумарна кількість наукових публікацій дорівнює 38. При цьому має місце відносно високий рівень стандартного відхилення (26), що свідчить про виражену неоднорідність наукової активності. Зокрема, 8% представників цієї групи мали менше 10 наукових публікацій, і така ж кількість – більше 100.

Практичні психологи Чернігова (n=145). Як і в попередньому випадку, переважну більшість тут також склали жінки (90%). Натомість віковий розподіл мав дещо інший вигляд: психологів до 30 років – 19%, 31-40 рр. – 36%, 41-50 рр. – 32%, 51-60 рр. – 10%, старше 60 років – 3%. Як бачимо, на відміну від академічної психологічної групи, серед практичних психологів є представники молодшого покоління (до 30 років) і значно менше осіб старшого (51 рік та вище) віку. Більшість фахівців (59%) отримали психологічну освіту в Чернігівському педагогічному університеті (інституті), головним чином на історичному та психолого-педагогічному факультетах (по 26%). Майже кожен п'ятий (21%) фахівець отримав відповідний диплом у Чернігівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (перепідготовки працівників освіти).

Якщо одним з основних критеріїв оцінки академічних психологів є наукові досягнення, то для практичних психологів таким критерієм може бути наявність додаткової фахової підготовки. Її прикладами було проходження різних курсів з окремих напрямків практичної психології (гештальт-терапія, психодрама, позитивна

психотерапія тощо) або навчання в аспірантурі. На жаль, всього 30% практичних психологів Чернігова вказали на наявність таких форм післядипломної підготовки. Однією з причин цього, мабуть, є відносно високий рівень так званої «текучки кадрів» серед практичних психологів, що працюють у системі освіти та виховання. Поряд із тим, у цій групі зустрічалися й володарі наукових ступенів, хоча й дуже рідко (3%).

Що стосується сфери діяльності практичних психологів, то найбільш чисельну когорту склали психологи різних закладів освіти й виховання (73%), при цьому психологи ДНЗ склали 32%, а шкільні психологи – 24%. Менш чисельними підгрупами були психологи державних військових та воєнізованих структур (армія, поліція, ДСНС, пенітенціарна система тощо, 8%), медичних закладів (6%), різних центрів соціально-психологічної допомоги та реабілітації (6%), приватних комерційних організацій (3%). Такий розподіл можна пояснити економічною специфікою Чернігова – невеликого провінційного міста з низьким рівнем промислово-фінансового розвитку.

Отже, якщо одні соціально-демографічні характеристики чернігівських психологів є закономірними (принаймні у сучасних соціально-економічних умовах), то інші, з нашого погляду, можуть бути предметом критичних роздумів.